

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

בג"ץ 5079/08

בג"ץ 2448/09

לפני :

כבוד הנשיאה (בדימ') ד' ביניש
כבוד השופטת מ' נאור
כבוד השופט א' רובינשטיין

העותרים בבג"צ 5079/08 :

1. פלונית
2. פלוני
3. פלונית
4. פלונית
5. מרכז צדק לנשים
6. נעמת
7. ויצו
8. נאמני תורה ועבודה
9. מבוי סתום
10. אמונה
11. קולך
12. מרכז רקמן לקידום מעמד האישה
13. ג.ר.נ.י.ת.
14. שבות עם
15. מוסדות אור תורה סטון

העותרים בבג"צ 2448/09 :

1. פלונית
2. פלונית
3. מרכז צדק לנשים

נ ג ד

המשיבים בבג"צ 5079/08 :

1. הדיין הרב אברהם שרמן
2. הדיין הרב חגי איזירר
3. הדיין הרב אברהם שינפלד
4. בית הדין הרבני הגדול לערעורים
5. הדיין הרב אברהם עטיא
6. בית הדין הרבני האזורי באשדוד
7. הרב חיים דרוקמן (משיב פורמלי)
8. הרב יוסף אביאור (משיב פורמלי)
9. פלוני

המשיבים בבג"צ 2448/09 :

10. היועץ המשפטי לממשלה
1. הדיין הרב אברהם עטיא
2. בית הדין הרבני האזורי באשדוד
3. בית הדין הרבני הגדול לערעורים
4. הרבנות הראשית לישראל

5. פלוני (משיב פורמלי)
 1. הרוב היהודי לישראל (עמותה רשומה)
 2. הרב נחום נורמן אייזנשטיין
 3. הרב צבי וינמן
- המבקשים להצטרף:

עתירות למתן צו על תנאי

תאריך הישיבה: כ"ד באייר תשס"ט (18.5.09)
 י" בתמוז תש"ע (22.06.10)

בשם העותרים (בשני התיקים): עו"ד יפעת פרנקנבורג; עו"ד סוזן וייס;
 עו"ד אביעד הכהן; עו"ד רם ריבלין
 בשם המשיב 10 בבג"צ 5079/08: עו"ד עינב גולומב; עו"ד תדמור עציון
 מטעם משיבים 1-6 בבג"צ 5079/08
 והמשיבים 1-3 בבג"צ 2448/09: עו"ד הרב שמעון יעקבי
 בשם המבקשת להצטרף 1: עו"ד זאב פרבר
 בשם המבקשים להצטרף 2-3: עו"ד רפאל שטוב

פסק-דין

השופט א' רובינשטיין:

א. שתי עתירות שעניינן סמכות בתי הדין הרבניים לבטל למפרע גיורים שהושלמו כדין בבתי הדין המיוחדים לגיור (לאחר שניתנה תעודת המרה בהתאם לפקודת העדה הדתית (המרה)). העתירה בתיק בג"צ 5079/08 (להלן העתירה הראשונה וכן ההליך הראשון) הוגשה על ידי אשה שגיורה בוטל למפרע בהחלטת בתי הדין הרבניים (האזורי והגדול) כחמש עשרה שנה לאחר הגיור (היא העותרת 1), על ידי ילדיה - אשר מעמדם כיהודים הושפע מההחלטה (עותרים 2-4) וכן על ידי 11 ארגונים ציבוריים (עותרים 5-15). העתירה בתיק בג"צ 2448/09 (להלן העתירה השנייה וכן ההליך השני) הוגשה מספר חודשים לאחר העתירה הראשונה על ידי אשה נוספת שגיורה בוטל למפרע בבית הדין הרבני כחמש שנים לאחר גיורה (העותרת 1), על ידי בתה (העותרת 2) ועל ידי גוף ציבורי אחד (העותר 3). נדרש בקצרה לרקע להגשת העתירות, ולהשתלשלות הטיפול בהן; עתירות המעוררות סוגיה משפטית הלכתית, אשר לה פן אנושי מובהק.

רקע

ב. ראשיתם של שני ההליכים שלפנינו בהחלטות מצערות עד מאוד של בית הדין הרבני האזורי באשדוד (הדיין הרב עטיא) בשנים 2006-2007, אשר במסגרת דיון בבקשות מוסכמות

לסידור גט - בשני תיקים שונים - החליט על דעת עצמו לפסול למפרע את הליך הגיור שעברה כל אחת מן העותרות שנים רבות טרם הדיון; זאת, לאחר שכבר הקימו משפחות ובנו בתים עם בני זוג יהודים (על השלכותיהן של החלטות אלה על מעמד ילדיהן של העותרות אין צורך להרחיב). לא נידרש לכל הפגמים שנפלו בהחלטות אלה, ואף לא למכלול טענות הצדדים לגביהם, שכן בסופו של יום בית משפט זה נקט מידה מרובה של סבלנות, איפשר לבתי הדין הרבניים לתקן את המעוות בעצמם - והם אכן ביטלו את פסקי הדין השגויים העומדים ביסוד העתירה דבר שחסך עגמת נפש וגם פולמוס ציבורי מיותר. ואולם, די לציין כי ההליך שקיים בית הדין הרבני האזורי באשדוד (בשני התיקים), והדברים נאמרים בצער וללא כוונה לפגועה, "לא תֵּאָר לֹא לֹא הָדָר וְנִרְאָהוּ וְלֹא מִרְאָה..." (ישעיה נג, ב), כפי שיפורט.

ג. אף מבלי להידרש לשאלת עצם סמכותו של בית הדין הרבני להרהר אחר הליכי הגיור שהושלמו כדין בבתי דין מוסמכים, נציין כי ההחלטות העומדות ביסוד שתי העתירות ניתנו בבית הדין האזורי בהרכב שאינו כהלכה (דיין אחד חלף הרכב שלושה), ובהליך שספק רב אם הוא מתאים לנושא; תוך הכרעה בשאלות שהצדדים לא הניחו בפני בית הדין, ושלא ניתנה להם הזדמנות לטעון בעניינן. פסק הדין נשוא העתירה הראשונה ניתן גם בהליך לא ראוי של מתן "פסק דין בהמשכים" (פסק דינו של בית הדין האזורי ניתן ביום 22.2.07; "תוספת נימוקים" ראשונה ניתנה ביום 25.6.07; "תוספת ב' לנימוקים" ניתנה ביום 5.7.07; "תוספת ג' לנימוקים" ניתנה ביום 19.7.07), ותוך נקיטת לשון בוטה ומשתלחת - שמקומה לא יכירנה, אפילו היה בה ממש, במסגרת החלטות שיפוטיות - כלפי בתי הדין המיוחדים לגיור (גוף ממלכתי המוכר על ידי הרבנות הראשית; ראו, לדוגמה, בג"צ 552/04 גוזמן נ' מדינת ישראל (לא פורסם) פסקאות 5-6) והעומדים בראשם. מפאת כבודו של בית הדין לא נחזור על הדברים שכתב, שיותר ממה שניתן להסיק מהם על ראשי מערך הגיור, ניתן ללמוד מהם על כותבם (גם אם חש שצודק הוא בפסיקתו); וכבר אמרו חז"ל "איזהו מכובד המכבד את הבריות" (משנה אבות ד', א'; נציין עם זאת, כי תלונה שהוגשה בעניינים אלה לנציבת תלונות הציבור על שופטים התקבלה ביום 17.10.07; נספח עת/14 לעתירה).

ד. בשורה התחתונה קבע בית הדין האזורי, כי גיורי העותרת בעתירה הראשונה בטלים למפרע, כי מסיבה זו אין, ולא היה, צורך להסדיר גט בינה לבין בעלה (אף שכבר סודר גט עובר למתן פסק הדין), וכי יש לרשום את העותרת, בעלה, ושלושת ילדיה ברשימת מעוכבי חיתון. פסק הדין נומק הן בקביעה כללית, כי דייני בתי הדין המיוחדים לגיור הם "דיינים פסולים" שאין תוקף לגיוריהם; והן בקביעה קונקרטית, כי בשעת גיורה לא קיבלה העותרת בכנות עול מצוות. עם זאת קבע בית הדין, כי "מזכות האשה לבקש דיון בהרכב מלא שידון במעמדה ובמעמד ילדיה", שכן הדברים שנאמרו מוגבלים, מטבע ההליך, אך לשאלת הגירושין וניסוח "מעשה בית דין" (המסמך הפורמלי - בחינת "פסיקתא") הבא בעקבותיהם.

הערת ביניים בלתי נמנעת - על עקרון הכיבוד ההדדי בין ערכאות

ה. בתי המשפט אמונים על עקרון הכיבוד ההדדי בין הערכאות (ראו לדוגמה בג"ץ 170/56 רחמני נ' רחמני, פ"ד יא(1) 247, 250; בד"מ 1/81 נגר נ' נגר, פ"ד לח(1) 365; בג"צ 9734/03 פלונית נ' ביה"ד הרבני הגדול, פ"ד נט(2) 295, 303). התערבותם בפסיקת בתי הדין הרבניים אינה מעשה שבשגרה, ואדרבה היא מרוסנת. מסיבה זו נקטנו - כאמור - מידה מרובה של סבלנות בתיק זה, ואיפשרנו לבתי הדין הרבניים לתקן בעצמם את הטעון תיקון. לא היתה זו הפעם הראשונה שנקטנו בדרך זו במקרה בו נקט בית דין רבני "יד קלה" על הדק ביטול הגיור בהליך לא הליך (ראו בג"ץ 5375/09 פלוני נ' בית הדין הרבני האזורי בחיפה (לא פורסם)). ואכן, באותו מקרה, כמו במקרים נשוא עתירות אלה, בסופו של דבר ביטלו בתי הדין הרבניים בעצמם את פסקי הדין. עקרון הכיבוד ההדדי אינו, בעיני, עקרון טכני המוגבל לסוגיות של "מרוץ סמכויות" (ראו, לדוגמה, בג"ץ 8497/00 פייג-פלמן נ' פלמן, פ"ד נז(2) 118), אלא תפיסת עולם מהותית. לא יתכן חולק, כי הסמכות בנידון דידן לדון בעתירות ולבטל את פסקי הדין של בתי הדין הרבניים היתה בידינו, על פי עילות ההתערבות המקובלות והצדק הטבעי בשורתן הראשונה, ואולם נמנענו מכך בסופו של יום - כיון שבתי הדין ביקשו לתקן את המעוות בעצמם. יש להצר מאוד, כי בתי הדין הרבניים לא נקטו מתחילה מידה זו של כבוד כלפי בתי הדין המיוחדים לגיור, אילו היו נוהגים כך יתכן שלא היינו באים עד הלום. כל כך, שלא לדבר על הצד האנושי, בראש וראשונה של העותרות, אך גם של בתי הדין המיוחדים לגיור, והיכן כבוד הבריות?

ו. יתר על כן, גם במשפט האזרחי קיימים מצבים בהם טוען צד להליך כי פסק דין שניתן נגדו בהליך אחר הושג במרמה ויש לבטלו. באותם מקרים, קובעת הפסיקה, ככלל, כי "את הבקשה לביטול כאמור יש להגיש לבית המשפט, אשר נתן את פסק הדין שהושג במרמה" (ע"א 417/89 אע"בריה נ' האפוטרופוס לנכסי נפקדים, פ"ד מה(4) 641, 647 - השופט, כתארו אז, אור; ההדגשה הוספה - א"ר; בש"א 7364/05 כהן נ' דגן (לא פורסם); ראו עוד ע"א 9344/04 אנגל נ' עידן מערכות כבלים ישראל בע"מ (לא פורסם)). "הטעם להלכה, לפיה יש לפנות לאותו בית משפט שנתן את פסק הדין" - ולפחות אחד הטעמים - "הוא בכבוד ההדדי שרוחשות הערכאות השיפוטיות זו לזו" (ע"א 3203/91 ליאורה נ' יצחק (לא פורסם) פסקה 4 - השופט, כתארו אז, אור; נ' זלצמן, מעשה בית דין בהליך אזרחי (תשנ"א) 600). הדברים יפים, בקל וחומר, גם לענייננו.

ז. פשיטא, כי על מותבים שיפוטיים, ובכללם בתי הדין הרבניים, המבקשים כי ערכאות אחרות ינהגו כלפיהם בכבוד, להפגין יחס דומה כלפי זולתם. בית הדין הרבני באשדוד לא רק

שלא עמד בכללים אלה של כיבוד הדדי, אלא גם חירף את דייני בתי הדין המיוחדים לגיור, אליהם התייחס (בצטטו חיבור תורני אחר) כאל "אפיקורסים פושעים" רחמנא ליצלן (עמוד 8 לפסק הדין מיום 22.2.07), שעליהם נאמר "מהרסיך ומחרביך ממך יצאו 'מבזין' את עצמם..." (עמוד 5). גם מראש מערך הגיור לא חסך בית הדין את שבט לשונו, אם כי נמנע במופגן מהזכרתו בשמו - "בבדיקה שערכתי מצאתי כי גם תיק זה הוא בראשותו של הרב המתחיל באות 'חטא'" (שם). "חכמים הזהירו בדבריכם" מלמדת המשנה (אבות א', י"א), שמא ימצא "שם שמים מתחלל". את השאלה אם בנסיבות תיק זה התחלל שם שמים נותר לדיון הציבורי, ואולם האם ניתן לדרוש מבתי המשפט לכבד מותב שאינו מכבד, שומו שמים, אף את עצמו?

ח. כדי לחתום הערת ביניים זו בשבח ולא בגנאי, לא אמנע מהזכיר, כי במסגרת פסק הדין אשר אישר בסופו של יום את גיורי העותרת שהגישה את העתירה הראשונה, כתב בית דין רבני אחר, בית הדין האזורי בתל אביב (הדיין הרב בן-שמעון): "למדנו בבית אבא זצ"ל... לכבד ולהוקיר גם מי שחולק עליך, כי שבעים פנים לתורה, ומחלוקת התנאים והאמוראים [חכמי המשנה והתלמוד - א"ר]... כולם ידעו לכבד זה את זה, ולא נמנעו להינשא זה לזה... לא פסלו זה את זה, בגלל שפוסק לא כמו הרב שלי...". ואכן מספרת המִשְׁנָה, כי חרף מחלוקות עקרוניות בענייני חליצה וייבום, "ואף על פי שאלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל ולא בית הלל מלישא נשים מבית שמאי" (עדות ד', ח'). נשוב איפוא להשתלשלות העתירות והטיפול בהן.

המשך הרקע העובדתי

ט. פסק הדין נשוא העתירה השניה קדם לפסק הדין נשוא העתירה הראשונה במספר חודשים, הוא קצר בהרבה ממנו וביסודו הוא מנומק בהפניה להצהרת העותרת לפרוטוקול, כי אינה שומרת שבת ("כי אני אחות והמקצוע מחייב לעבוד בשבת") ואינה שומרת על טהרת המשפחה. על יסוד הצהרה זו קבע בית הדין, כי העותרת התכוונה להונות את בית הדין שבפניו התגיירה בכל הנוגע לכוונתה לקבל עול מצוות. נאמר כבר כאן, כי העותרת בתיק זה לא התייצבה לדיון בערעור שהגישה לבית הדין הרבני הגדול, ולאחר שניתנה לה הזדמנות לחדש את שמיעתו, והיא לא עשתה כן - הוא נמחק.

י. אף כלפי פסק הדין בהליך הראשון הוגש ערעור לבית הדין הרבני הגדול. בטרם נתייחס לפסק הדין שניתן בסופו של ההליך נציין, כי לאחר שקיים דיון ראשון בערעור בנוכחות בני הזוג, קבע בית הדין הרבני הגדול דיון נוסף, אליו הוזמנו (בהחלטה מיום 13.2.08) ראש מערך הגיור, הרב חיים דרוקמן, והדיין הרב אביאור (אך לא הצדדים עצמם). בהחלטת בית הדין (הדיינים הרבנים שרמן, איזירר ושינפלד) נאמר:

"תוך כדי שמיעת הערעור הוגשו בפנינו מסמכים הנוגעים אליכם ויש להם השלכה למתן פסק הדין בערעור. לפני הוצאת פסק הדין אנו פונים לכבודכם להופיע בפנינו על מנת שנוכל לשמוע את התייחסותכם לאותם מסמכים. התייחסות זו חיונית לנו בהחלטתנו למתן פסק דין".

לא נכחד, הליך תמוה (לשון המעטה): הרכב שיפוטי אחד מזמן הרכב שיפוטי אחר להעיד בפניו; בודאי כך שעה שבתיק גירושין בהסכמה עסקינן. ניתן אולי ללמד זכות על דייני בית הדין הרבני הגדול, אשר בטרם יטיחו דברים בוטים (במישור המוסרי, התורני אולי אף הפלילי) בראשי מערך הגיור, ויבטלו למפרע את כל גיוריהם, ביקשו לקיים "שְׁמַע בֵּין אֲחֵיכֶם וּשְׁפֹטֶתֶם צֶדֶק" (דברים א', ט"ז; ראו סנהדרין ז"ע"ב).

י"א. ברם, אף אם נתעלם מכך שהנפגעים העיקריים של דיון כאמור הם מאות המתגיירים שיהדותם הועמדה בספק, ואלה לא הוזמנו לדיון; גם ראשי מערך הגיור לא התייצבו לדיון (שנקבע ליום 25.2.08), לאחר שגילו - כך לשיטתם - כי בכנס דיינים שנערך בראשית חודש פברואר 2008 הרצה הדיין הרב שרמן בסוגיית ביטול גיור, והעביר טיוטה מפסק דינו בתיק נשוא העתירה הראשונה כחומר רקע למשתתפים (עותק הטיוטה צורף לעתירה וסומן עת/11). הרכב הדיינים בבית הדין הרבני הגדול דחה את בקשת הרבנים דרוקמן ואביאור לפסול את עצמו (ההחלטה צורפה לעתירה וסומנה עת/12), ובין היתר ציין בית הדין, כי המסמך שהופץ היה על דעת אחד מחברי ההרכב בלבד ואין לראות בו פסק דין. לא נידרש לסוגיה זו שאין לה נפקות לענייננו, ועם זאת נציין כי לכאורה מדובר בעוד התנהלות תמוהה (למצער), ושוב עולה השאלה בדבר מידת הסבלנות והכבוד שיש לנהוג כלפי מי שאינו נוהג כך בעצמו.

י"ב. ביום 10.2.08 דחה בית הדין הרבני הגדול את ערעור העותרת בהליך הראשון: פסק הדין נכתב על ידי הדיין הרב שרמן, הדיין הרב שינפלד הצטרף "למסקנת הדברים", והדיין הרב איזיר - בהליך שאינו נטול בעייתיות נוספת - פרסם את נימוקיו רק ביום 7.9.08 (לאחר הגשת העתירה); כיצד זה? והרי הכלל הנוהג בבתי המשפט בישראל - למשל - הוא ליתן את נימוקי כל חברי ההרכב במועד אחד, ואין - דומני - יוצאים מכלל זה. לגופו של עניין אימץ בית הדין הרבני הגדול את עמדת בית הדין האזורי לגבי הספק שנפל בגיור העותרת, ואישר את הקביעה בדבר רישומה ורישום ילדיה ברשימת מעוכבי החיתון עד לבירור יהדותם בהליך מלא בבית הדין האזורי. מעבר "לשורה התחתונה" האמורה, כלל פסק הדין רחב היריעה (חוות דעתו של הדיין הרב שרמן השתרעה על פני 49 עמודים) אמירות בעלות אופי כללי לגבי כשרות הגיורים שנערכו בבתי הדין המיוחדים לגיור, בפרט מאז שנת 1999 - שנה שלגביה הועלתה אפשרות של

אי סדרים מסוימים בפעולת מערך הגיור (עניין אחרון זה כמובן אינו מונח לפתחנו, ואיננו מביעים לגביו כל דעה).

העתירות והשתלשלות הטיפול בהן

י"ג. כלפי פסק דין זה הוגשה העתירה הראשונה. לשיטת העותרים כולל פסק הדין שלושה רכיבים שונים: (1) ההכרעה בעניינם הקונקרטי של בני הזוג - ובעניין זה נטען בשורה של סוגיות, דוגמת עצם הסמכות לבטל גיור למפרע, ופגמים שנפלו בהליך; (2) ההחלטה לפסול למפרע את כל גיורי מערך הגיור הממלכתי החל משנת 1999 - לגביה נטען, כי ניתנה בחוסר סמכות ותוך פגיעה בכללי הצדק הטבעי; (3) הנחיה לרושמי הנישואין שלא לרשום לנישואין גרים אם לרשום הנישואין מתעורר ספק (קונקרטי או כללי) לגבי הליך הגיור - לגביה נטען, כי ניתנה בחוסר סמכות ובניגוד לשיקולי "מדיניות ולכידות חברתית ולאומית".

י"ד. ואולם, צריכה האמת להיאמר, אף שפסק דינו של בית הדין הרבני הגדול כלל אמירות הנוגעות לשני הרכיבים האחרונים, ומשקפות גישה שיפוטית והלכתית שאינה ראויה בעיני העותרים, פסק הדין אינו כולל הוראות אופרטיביות בשני עניינים אלה. "השורה התחתונה" של פסק הדין מאשרת את החלטת בית הדין האזורי לרשום את העותרת וילדיה (אך לא את בעלה) ברשימת מעוכבי חיתון "וזאת עד לבדיקת יהדותם וכשירותם לנישואין על ידי בית הדין האזורי". אין פסק הדין נדרש אופרטיבית - ואף לא יכול היה להידרש - לשאלת תוקף הגיורים בתיקים אחרים, או להנחיית רושמי הנישואין (אשר פעילותם בכל מקרה מוסדרת בנהלים ולא בפסיקת בתי הדין הרבניים: נספחים מ/ש/3 ומ/ש/4 לתגובת היועץ המשפטי לממשלה מיום 23.9.08). אף השורה התחתונה של חוות דעתו המאוחרת של הדיין הרב איזירר היתה, "שיש במקרה הנדון בעיות קשות וספקות חמורים. לכן אני מצטרף למסקנה... שיש לרשום את המעצרת וילדיה ברשימת מעוכבי נישואין עד לבירור יהדותה על ידי בית הדין". ומנגד, גם אם אין מדובר בתקדים משפטי מחייב, ואף אם האמירות הכלליות אינן יכולות (פורמלית) להשפיע על עניינם של מתגיירים אחרים, מובנת גם עמדת העותרים, אשר חששו כי אמירות אלה מפי דייני בית הדין הרבני הגדול יהוו תקדים לפסיקה עתידית של בתי הדין הרבניים והנחיה מעשית לרושמי נישואין.

ט"ו. עם קבלת העתירה, ונוכח טיבן של הטענות שהועלו, החליט השופט אדמונד לוי (ביום 5.6.08) לצרף את היועץ המשפטי לממשלה כצד לעתירה (באותה החלטה ניתן גם צו ביניים האוסר על רישום העותרת וילדיה ברשימת מנועי ופסולי החיתון). עמדת היועץ המשפטי לממשלה היתה, כי דין פסקי דינו של בית הדין האזורי (בשני ההליכים), ופסק דינו של בית הדין הרבני הגדול (במסגרת ההליך הראשון) להיבטל, מאחר שניתנו בהרכב חסר ומבלי שניתנה

לצדדים הזדמנות לטעון בשאלת הגיור. מעבר לצורך, כך לשיטת היועץ המשפטי לממשלה, הודגש כי קביעות בתי הדין הרבניים לגבי פעילות בתי הדין המיוחדים לגיור אינן מחייבות בתיקים אחרים, או את רושמי הנישואין. ולבסוף נטען, כי שאלת עצם סמכותו של בית הדין הרבני לדון בתוקפו של גיור שנערך בפני בית דין מיוחד לגיור היא שאלה מורכבת, כי קיימת לגביה פסיקה סותרת של בית הדין הרבני הגדול, וכי בנסיבות אין צורך להכריע בה במסגרת העתירה.

דיון ראשון בעתירה וההודעות שבאו בעקבותיו

ט"ז. דיון ראשון בעתירה התקיים ביום 18.5.09 (בהרכב הנשיאה ביניש והשופטים פרוקצ'ה ורובינשטיין), ומטבע הדברים - בהינתן "כמעט הסכמה" בדבר הפגמים המהותיים שנפלו בהליכים הקונקרטיים - התמקד הדיון בשאלות המערכתיות. באת כוח היועץ המשפטי לממשלה הכירה במורכבות השאלות, ציינה כי בעייתיות זו לא נעלמה מעיני נשיא בית הדין הרבני הגדול, אשר שקל לקיים דיון נוסף בתיק (עמוד 4 לפרוטוקול), ותמכה במתן אפשרות לבתי הדין הרבניים להסדיר בעצמם הן את השאלות הקונקרטיות והן את השאלות הכלליות שהתיק מעורר (שס). היועץ המשפטי לשיפוט הרבני (עו"ד הרב יעקבי) מסר, כי נשיא בית הדין הרבני הגדול העביר את הדיון בעניין יהדותה של העותרת בהליך הראשון לבית הדין הרבני האזורי בתל אביב, ותמך באפשרות של ביטול פסקי הדין הקונקרטיים. בעקבות הדיון ניתן צו על תנאי כמבוקש.

י"ז. בחודשים שבאו בעקבות מתן הצו חלו מספר התפתחויות, אשר הובאו לידיעתנו באמצעות באת כוח היועץ המשפטי לממשלה. בין היתר נמסר (בהודעה מיום 1.2.10), כי בעקבות החלטת מיום 19.3.09 ביקשה העותרת בהליך השני לחדש את הדיון בערעורה בבית הדין הרבני הגדול, וכי ביום 17.11.09 החליט בית הדין הרבני הגדול (בהרכב בראשות נשיא בית הדין) לבטל את פסק דינו של בית הדין האזורי באשדוד מן הטעם שניתן בהרכב חסר, והורה על דיון חדש בעניינה בבית הדין הרבני האזורי בתל אביב (שם נדון, כאמור, גם עניינה של העותרת בהליך הראשון).

י"ח. עוד נמסר, כי ביום 28.1.10 קבע נשיא בית הדין הרבני הגדול - בתיאום עם היועץ המשפטי לממשלה - "כללים והנחיות לקביעת הרכבים ולסדר דין בענייני גיור". בין היתר נקבע בהם, כי אם נוכח בית דין רבני אגב דיון בתיק, שנדרשת בחינת תקפו ההלכתי של גיור, יפתח תיק נפרד לבירור העניין: מנהל בתי הדין הרבניים יהיה המבקש בהליך זה; האדם אשר עלול להיפגע מהכרעה בשאלת הגיור, וכן היועץ המשפטי לממשלה במקרים בהם קטין, חסוי או פסול דין עלולים להיפגע מהדיון, או במקרים אחרים בהם יחליט (ולצורך זה יודיע בית הדין

הרבני ליועץ המשפטי לממשלה על קיומו של הליך כאמור) - יהיו המשיבים בתיק. עוד נקבע, כי תיקים מסוג זה יידונו בפני הרכבים מיוחדים אשר ייקבעו על ידי נשיא בית הדין הרבני הגדול, והוא הדין לגבי הדיון בערעור בהם. עוד נקבעו הוראות ייחודיות למקרים בהם נקבע, כי נפל פגם בגיורו של קטין. ולבסוף נקבע, כי נוהל זה יחול גם על תיקים תלויים ועומדים (וממילא גם על התיקים נשוא העתירות שלפנינו). אציין, כי דגם זה דומה, כפי שיוזכר להלן (פסקה ל"ז), להסדר שהושג בין היועץ המשפטי לממשלה ביום 31.12.03 (שלהי כהונתי בתפקיד זה) לבין נשיא בית הדין הרבני הגדול, לעניין טיפול בתיקים בהם מתעורר חשש לממזרות.

י"ט. לגופן של עתירות חזרה באת כוח היועץ המשפטי לממשלה על עמדתה, כי יש להורות על ביטול פסק דינו של בית הדין האזורי בהליך הראשון בשל שורה של פגמים שנפלו בו, ובכך לפתור ולפטור את המקרה הקונקרטי העומד ביסוד העתירה. בכל הנוגע לטענות הכלליות הוטעם, כי אם יבוטלו פסקי הדין שניתנו במסגרת ההליך הראשון ייבטלו גם האמירות הכלליות שנאמרו בהם, מה גם שאינן מחייבות את מי שלא היה צד להליך. עוד חזרה באת כוח היועץ המשפטי לממשלה על טענתה, כי רושמי הנישואין כפופים בכל מקרה להנחיות מנכ"ל משרד הדתות הנזכרות מעלה, ולא לפסק דינו של בית הדין הרבני הגדול נשוא תיק זה.

כ. את השאלה אם אכן מוסמך בית דין רבני, אגב דיון בתיק המצוי בסמכותו, לדון בתקפו של גיור שנערך בבית דין מוכר אחר - ביקשה באת כוח היועץ המשפטי לממשלה להותיר לעת הזאת ללא מענה; ועוד הוטעם, כי נוכח ההנחיות שהוציא נשיא בית הדין הרבני הגדול, מתייתר הצורך להכריע בה. ולבסוף נמסר (בהמשך להודעות קודמות ולהחלטת הנשיאה מיום 15.10.09), כי על שולחנה של ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת מונחת הצעת חוק פרטית (של חבר הכנסת דוד רותם) לפיה רק בית הדין המיוחד אשר גייר אדם יהיה מוסמך לבטל את גיורו (הצעת חוק הרבנות הראשית לישראל (תיקון מס' 3) (סמכות בענייני גיור), תש"ע - 2010; הצעות חוק הכנסת תש"ע, 225). כן נמסר, כי במסגרת ההסכמים הקואליציוניים הביעה הממשלה את מחויבותה לקידום חקיקה ממשלתית בנושא הגיור.

דיון שני בעתירה וההודעות שבאו בעקבותיו

כ"א. עמדה זו לא הניחה את דעתם של העותרים (בתגובה מיום 23.5.10). לשיטתם אין די בביטול פסקי הדין של בית הדין האזורי ושל בית הדין הרבני הגדול, ויש לקבוע כי לבתי הדין אין סמכות לבטל את גיוריהם של בתי הדין המיוחדים. שאלה זו עמדה גם במוקד הדיון השני שהתקיים בעתירה (ביום 22.6.10), במסגרתו גם נמסרו עדכונים לגבי ההליכים הפרטניים אשר התקיימו בבית הדין הרבני בתל אביב בשאלת תוקף גיורי העותרות. מטבע הדברים, המתח היה

בין מציאת פתרון למקרה הקונקרטי, לבין הרצון בהסדרה רחבה למקרים עתידיים - שני אינטרסים אשר היה חשש שעלולים לבוא זה על חשבון זה; וכפי שציינה הנשיאה במהלך הדיון: "כולנו חושבים שלא פותרים שאלות עקרוניות על גבם של אנשים" (עמוד 5 לפרוטוקול). בתום הדיון הוחלט, כי הצדדים יעדכנו בתוך 60 יום לגבי התקדמות ההליכים הפרטניים.

כ"ב. ביום 22.9.10 הודיעה באת כוח היועץ המשפטי לממשלה, כי בית הדין הרבני בתל אביב דן בתיקים הפרטניים והחליט כי גיורי שתי העותרות שרירים וקיימים, ואין עילה לבטלם (לגבי ההליך הראשון נקבע הדבר בפסק דין מיום 2.9.10 ברוב דעות; לגבי ההליך השני נקבע הדבר ביום 22.8.10 פה אחד). משמעות תוצאה זו, כך לשיטת באת כוח היועץ המשפטי לממשלה, היא כי שני פסקי דינו של בית הדין האזורי באשדוד, וכן פסק דינו של בית הדין הרבני הגדול, בטלים - וממילא אין עוד צורך לדון בשאלות המערכתיות. מנגד טענו העותרים (בתגובה מיום 4.10.10), כי יש הכרח להכריע בשאלת סמכותם של בתי הדין הרבניים לבטל גיורים שנערכו כדין בבתי הדין המיוחדים לגיור, כיון שגם אם המקרים נשוא העתירות מצאו את פתרונם (למצער לעת הזאת), קיים חשש אמיתי כי מקרים דוגמתם יישנו בעתיד. ביום 9.8.11 החליטה הנשיאה, כי "המדינה תגיש בתוך 60 יום את עמדתה לעניין העקרוני ותפרט מה נעשה לשם הטיפול בבעיות העקרוניות העולות בעתירות".

כ"ג. ביום 10.11.11 הגישה באת כוח היועץ המשפטי לממשלה את עמדתה לגבי הטיפול בשאלות העקרוניות שמעלה העתירה. ראשית הוזכרו הכללים שהוציא נשיא בית הדין הרבני הגדול (הראשון לציון הרב ש"מ עמאר) ביום 28.1.10. נטען, כי כללים אלה יסדירו את הטיפול במקרים עתידיים בהם יעלה חשש לתקפות גיור; וכן נטען, כי מאז התקנתם לא התעורר אפילו מקרה אחד של חשש כאמור - ויש בכך כדי להעיד על היקף התופעה שמפניה מתריעים העותרים. שנית נטען, כי סוגיית הנחייתם של רושמי הנישואין מתבררת בימים אלה במסגרת בג"צ 2532/10, וכי במסגרת זו מתקיימת הידברות בין הצדדים. עוד הוזכר, כי אף שעמדת המשרד לשירותי דת, המנחה את רושמי הנישואין היא, שאין ליתן "כל לגיטימציה לסרב לרשום לנישואין בני זוג שעברו גיור מוכר" (כלשון סעיף 2 למכתבו של המנהל הכללי של המשרד מיום 25.7.11), מונן ארבעה רבנים אשר אושרו על ידי הרבנות הראשית כדי לרשום לנישואין זוגות אלה. נטען, כי נהלים אלה מהווים פתרון מספק לעת הזאת לשאלת הרישום לנישואין של בני זוג שאחד מהם (או שניהם) התגיירו במערך הגיור הממלכתי. שלישית, הוזכר כי עניינן הפרטני של העותרות בא על סיפוקו, שכן יהדותן אושרה בפסקי דינו של בית הדין הרבני האזורי בתל אביב.

כ"ד. בשולי הדברים, ובטרם נפנה לדון בעתירות לגופן, נציין כי ביום 11.3.12 החליט הנשיא גרוניס, כי תחת השופטת פרוקצ'יה (אשר פרשה מכהונתה ביום 20.4.11) תצטרף להרכב השופטת נאור, והצדדים התבקשו להודיע אם מקובל עליהם שפסק הדין יינתן ללא דיון נוסף. ביום 18.3.12 הודיעו הן באת כוח היועץ המשפטי לממשלה, והן באי כוח העותרים, כי הם מסכימים למתן פסק דין באופן האמור. עם זאת הדגישו באי כוח העותרים, כי הם מתנגדים לעמדת היועץ המשפטי לממשלה (כפי שהוצגה בעבר) בכל הנוגע להימנעות מהכרעה בשאלות העקרוניות, והדגישו את הצורך לטעמם בהכרעה כאמור.

דיון והכרעה

כ"ה. למעלה משלוש שנים חלפו מאז הגשת העתירה הראשונה, וניתן לציין בסיפוק מסוים, כי במישור הפרטני השתנו הנסיבות מן הקצה - שכן פסקי הדין בעניינן של העותרות בוטלו ויהדותן אושרה; וכי גם במישור המערכתי המצב אינו כשהיה - נוכח הנחיות נשיא בית הדין הרבני הגדול לגבי הטיפול בתיקים בהם מתעוררות שאלות הנוגעות לתוקפם של גיורים, נוכח הבהרת המצב לגבי הרישום לנישואין והסדרתו. לאלה נוסיף את התקוה, לשינוי תודעתי שצריך היה להתחולל בבתי הדין נוכח ההבנה, כי גיורים שבוטלו כלאחר יד ובהינף קולמוס התבררו למפרע על ידי בתי הדין עצמם כגיורים תקפים.

כ"ו. "וכי יגור אתך גר בארצכם" כך אומר הפסוק, "לא תונו אותו" (ויקרא י"ט, ל"ג). עשרות פעמים חוזר המקרא על האיסור לצער את הגר (36 או 46 פעמים לפי מניינו של התלמוד הבבלי), ורבותינו דרשו כי "המאנה [המצער - א"ר] את הגר עובר בשלשה לאוין [בשלושה איסורים שונים ומצטברים - א"ר]" (ראו בבלי בבא מציעא נט ע"ב). אוי לה מוסרית ונורמטיבית לחברה המזלזלת בגרים היושבים בקרבה (למשמעויות ערכיות אקטואליות נוספות של איסור הונאת הגר ראו גם בג"ץ 11437/05 קו לעובד נ' משרד הפנים (לא פורסם) פסקאות י"י-ד לחוות דעתי; בג"ץ 5637/07 פלונית נ' שר הבריאות (לא פורסם) פסקה י'; ע"ב 2/84 ניימן נ' יושב-ראש ועדת הבחירות המרכזית, פ"ד לט(2) 225, 300-301; י' שופמן, "וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו" פרשת השבוע 207 (תשס"ה)). הנביא יחזקאל (פרק כ"ב פסוקים כ"ג-ל"א) מתנבא על ירושלים "את ארץ לא מטהרה היא... עם הארץ עשקו עשק וגזלו גזל ועני ואביון הונו ואת הגר עשקו בלא משפט", ועוד מוסיף הנביא "וַאֲבָקֶשׁ מֵהֶם אִישׁ גֵּדֶר גֵּדֶר וְעֵמִד בִּפְרֹךְ לִפְנֵי בָעֵד הָאָרֶץ לְבִלְתִּי שְׁחָתָהּ וְלֹא מִצְאֵתִי", ולפיכך "וַאֲשַׁפֵּךְ עֲלֵיהֶם זַעֲמִי". האם מקום שבית הדין הרבני, אביהם של גרים, שפך זעמו וחמתו עליהם ועל מגייריהם, נדרש בית משפט זה להיות בבחינת "גֵּדֶר גֵּדֶר וְעֵמִד בִּפְרֹךְ"?

הידרשות בית משפט זה בעבר לביטול גיור בבתי הדין הרבניים

כ"ז. לאורך השנים עמד בית משפט זה על הצורך לגלות רגישות יתירה לענייניהם של גרים. על נושא קל בהרכבה מהעניין שלפנינו - עצם אזכור עובדת הגיור בתעודת הזהות - נאמר בלשון חריפה:

"הוספה 'מסוגרת' זו, שתבוא כהשלמה או כ'תיאור' כל מקרה של גיור, לאחר המלה יהודי, לא תפקד ולא תיזכר גם לפי דיני ההלכה... דומה שאין לך אדם שלגביו הזהירה תורה, חזור והזהר - בשלושים וששה מקומות!... כפי שהזהירה על הונאתו של גר, אם בדבור, אם במעשה ואם בדרך קביעות ורישומים הלכתיים-משפטיים. פעלו כאן שני גורמים עקרוניים: האחד - הזיכרון ההיסטורי של האומה... הגורם השני הוא - רגישותו המיוחדת של אדם שעזב את עולמו החברתי והרוחני, שבו נולד וגדל, התחנך ופעל, ועבר להסתופף בעולם רוחני ובסביבה חברתית שונים ומיוחדים, וקיבל עליו מצוותיהם ואורח חייהם... ואין כל ספק כי בהוספת 'נתגייר' בסוגרים - שאינה מצויה ליד 'סתם' יהודי - נוהגים אנו שלא כפי שאנו נוהגים עם כל אחד אחר מ'ישראל, ועל כן מוזהרין אנו שלא לעשותה ולא להוסיפה" (בג"צ 230/86 מילר נ' שר הפנים, פ"ד מ(4) 436, 447-448 - השופט, כתארו אז, מ' אלון).

כ"ח. אם כך לגבי הונאת הגר בעצם אזכור עובדת גיורו (ראו שלחן ערוך חושן משפט, רכ"ח, ב'), מה נאמר לגבי מסירת הסמכות לדון בעניינו בידי מערכת שיפוטית אשר לא כיבדה את בתי הדין הממלכתיים שגיירו אותו (ולא למותר לציין, כי על פי החלטת הממשלה 761 מיום 1.9.03 נשיא בית הדין הרבני הגדול הוא הממנה את ראש מערך הגיור בישראל, והוא אשר קבע את כללי הדיון לפיהם פועלים בתי הדין המיוחדים לגיור, ראו ילקוט הפרסומים 5500 מיום 27.2.2006), מערכת אשר מכריעה בזכויותיו בהליך שאינו ראוי למרבה הצער לשמו, תוך פגיעה בעיקרי הצדק הטבעי (בג"צ 816/80 גוטלהף נ' בית הדין הרבני, פ"ד לה(3) 561; בג"צ 364/85 אלדין נ' בית הדין הדרוזי, פ"ד מ(3) 699, 704; בג"צ 1912/97 ריש צבי נ' מועצת הרבנות הראשית לישראל, פ"ד נב(5) 650, 659; בג"צ 2578/03 פחמאוי נ' פחמאוי (לא פורסם) פסקה 18), ובסופו של יום - כפי שהוכח בעניינינו - בהליכים שבסופם פסק דין, אשר בהמשך לא צלח את כור הבירור של הליך משפטי ככל משפטו וחוקתו בפני בתי הדין הרבניים עצמם? האם ראוי, כי מדינת ישראל תמסור את סמכות הגיור לגוף ממלכתי אחד, ואת הסמכות להרהר אחריו בידי גוף ממלכתי שני אשר מקל ראש (לשון המעטה) בראשון?

כ"ט. בית משפט זה התייחס בעבר לשאלות של ביטול גיור למפרע כאל דיני נפשות ממש: כך לגבי המתגיירים עצמם, כך לגבי ילדיהם אשר גדלו כל ימיהם כיהודים בישראל, והנה בהליך שקולם של הילדים אף לא נשמע בו, נשללת מהם זהותם בהינף קולמוס? והיכן האנושיות,

בחינת, "דעלך סני לחברך לא תעביד [מה שעליך שנוא לחברך לא תעשה]", כדברי התנא הלל הזקן (בבלי שבת לא ע"א)? ישוה נא כל אחד מאיתנו כיצד היה חש אילו מהלומת מקבת כזאת היתה מונחת על ראשו. בית משפט זה מתח בעבר - לא פעם ולא פעמיים - ביקורת על הליכים שהתנהלו בבתי הדין הרבניים, במסגרתם בוטלו למפרע הליכי גיור ללא בירור עובדתי מספק. כך כתב השופט (כתארו אז) ברק באחד התיקים - שאינו רחוק מענייננו - בו אגב דיון בתביעה בין בני זוג, דן בית הדין מיוזמתו בתוקף גיורי האשה, למעשה החליט לבטלם למפרע, ועל יסוד קביעה זו שלל את זכויותיה ברכוש בעלה:

"איני יכול שלא להביע את הזדעזעויותי העמוקה מגישתו של בית הדין הרבני האזורי, אשר על יסוד מספר קטן של תשובות לשאלות, שאותן יזם הוא עצמו ('אני אוכלת טריפה, לא הולכת למקווה ולא שומרת שבת'), היה הוא מוכן לפסוק, כי 'אין קבלת גיורה והסתפחותה למשפחה הישראלית שרירה וקיימת וזאת מפני שקבלתה והתחייבותה היה במרמה', ועל כן - גם 'גיורה בטל ומבוטל' ו'כל הנישואין שנערכו בינה לבין בעלה בטלים ומבוטלים'... האם כך ניתן לקבוע מימצא עובדתי, והאם כך ניתן להכריע בגורלו של אדם? הרי עניין לנו בדיני נפשות ממש. האם כך דרכו של בית הדין הרבני האזורי בחיפה?" (בג"צ 113/84 בנקובסקי נ' בית הדין הרבני האזורי בחיפה, פ"ד לט(3) 365, 380; ההדגשות הוספו - א"ר).

השופט ברק שאל, כאמור, "האם כך ניתן להכריע בגורלו של אדם"? מי שהיה ממלא מקום נשיא בית משפט זה, השופט חיים כהן, ענה לשאלתו: "פסיקת בית הדין הרבני האזורי מעידה עליו כמאה עדים שהתשובות על שאלותיו הריטוריות של השופט ברק חיוביות הן - ואמנם יש בהן כדי לזעזע" (חיים ה' כהן, "גיור כהלכה" עיוני משפט י"א (תשמ"ו) 301, 302). עוד הוסיף ממלא מקום הנשיא בדימוס חיים כהן:

"אין קביעת 'המרמה' של האשה, ושלילת זכויותיה בעקבותיה, יכולה לעמוד, כל עוד לא ניתנה לאשה הזדמנות סבירה ונאותה להתגונן מפני האשמה זו, שהועלתה נגדה על-ידי בית הדין עצמו ומיזמתו בהפתעה גמורה. יתרה מזו: הצדק מחייב שבהאשמה מעין זו הראיה תהא על המאשים, לא על הנאשמת... אך לא מיצינו עוד את כל מעשי העוול שנעשו לאשה. היא גוירה 'כהלכה', ולפי כל ההגדרות שבחוק ובהלכה נעשתה יהודיה, כאילו נולדה לאם יהודיה, או כך חשבה האשה שנתגיירה. עתה מתברר לה, שלא זו בלבד שאין היא עוד יהודיה, אלא אף גם זאת שלא היתה אי-פעם יהודיה..." (עמודים 304-305).

ל. האם בעקבות דברים אלה, והרי לא בכל יום מביע בית המשפט העליון "זעזוע עמוק" (ראו גם פ' שיפמן, "דיני משפחה אזרחיים שיצאו מן הארון: על תרומתו של הנשיא ברק לדיני המשפחה" בתוך ספר ברק - עיונים בהגותו השיפוטית של אהרון ברק (תשס"ט) 575, 581), אכן נעו גם אמות הספים של בתי הדין הרבניים? לאו דווקא, שכן כעבור כשש שנים שוב דן השופט ברק בתיק בו ביטל בית הדין הרבני גיור על סמך תחקור עובדתי קצר:

"פסק-דינו של בית-הדין הרבני ניתן לאחר חקירה ובדיקה קצרים ביותר. פרוטוקול הדיון כולו הוא בן ארבע שורות... האם ניתן, על בסיס ראיתי שכזה, למוטט את עולמה של קטינה ואת עולמם של הוריה, ולהעמיד בספק את יהדותה?... ואני חוזר ושואל: האם כך ניתן לקבוע גורלו של אדם!" (בג"צ 3023/90 פלונית (קטינה) נ' בית-הדין הרבני האזורי ברחובות, פ"ד מה(3), 808, 816; ההדגשה הוספה - א"ר).

(לביקורת נוספת על פסק דינו של בית הדין הרבני בעניין זה ראו מ' קורניאלדי, "סמכות ומהות בענייני גיור (פרשת פלונית נ' בית הדין הרבני רחובות)", המשפט א' (תשנ"ג) 303). לא למותר לציין, כי בעניין בנקובסקי נערך הגיור שנים בטרם הקמתם של בתי הדין המיוחדים לגיור, ובעניין פלונית (בג"צ 3023/90) מדובר היה בגיור שנערך בחו"ל; ומה נאמר במקרים - דוגמת אלה שלפנינו - בהם מדובר בגיור שנערך בבתי דין מוסמכים וממלכתיים בישראל? והרי עסקינן בגיור שאושר כדין על ידי רשויות הלכתיות, המוסמכות על ידי אותה מדינה אשר מכוחה פועלים בתי הדין הרבניים, ואשר עליה מסתמכים אותם מתגיירים היוצאים לדרך הארוכה, והלא פשוטה רעיונית ומעשית, שבסופה הם מבקשים להפוך ליהודים?

ל"א. ואם תאמרו, כי מדובר בפסקי דין ישנים, נשוב ונזכיר את תיק בג"ץ 5375/09 (הנזכר מעלה בפסקה ה'), שם ביטל בית הדין הרבני בחיפה את גיור העותר ערב נישואיו, ולאחר הגשת העתירה ביטל בית הדין הרבני הגדול את פסק דינו (ולשבחו, ולשבח היועץ המשפטי לשיפוט הרבני, ייאמר כי הדבר נעשה על אתר, כדי שלא לפגוע בכלולותיו של העותר אשר נקבע להן מועד); וכן תיק נוסף במסגרתו פתח בית הדין הרבני האזורי בחיפה מיוזמתו מחדש הליך בירור יהדות שכבר הסתיים, שם נאמר:

"מתקבל רושם של אי בהירות פרוצדורלית בכל הנוגע לפתיחתו מחדש של הליך לאישור יהדות... מתקבל הרושם שרצוי לקבוע סדרי דין ברורים יותר... אין ספק כי סדרי דין אלה חייבים להבטיח למתדיינים הזדמנות נאותה להתמודד עם הטענות המועלות נגדם - לרבות עיון בחומר ומתן הסברים" (בג"ץ 4784/08 פלונית נ' בית הדין הרבני באיזור חיפה (לא פורסם)).

ומעבר לאלה קיימים, כמובן, פסקי דינו של בית הדין הרבני האזורי באשדוד ופסק דינו של בית הדין הרבני הגדול, העומדים ביסוד העתירות שלפנינו. הדברים נכתבים בכאב רב, בודאי כך למכבד את בתי הדין הרבניים ואת שליחותם.

ל"ב. בהינתן "סקירה היסטורית" זו מזה, ומאחר שעניינן הפרטני של העותרות שבפנינו בא על סיפוקו (במסגרת פסקי הדין של בית הדין הרבני בתל אביב משנת 2010) מזה, עולה השאלה אם אכן עלינו לדון ולהכריע בשאלת סמכותם של בתי הדין הרבניים להרהר אחר גיורים שנערכו בבתי הדין המיוחדים לגיור (ושמא לא רק בהם)? ואם כן, מה יהיה ההליך המתאים לעשות זאת? האם נוכח האמור מעלה אין מנוס מכך שכית משפט זה ישים עצמו "גִּדְרָר גִּדְרָר וְעִמָּד בְּפִנְיָ" כדברי הנביא יחזקאל?

שאלות של סמכות והליך מול שאלות של הלכה

ל"ג. ויודגש, איננו עוסקים בשאלת האפשרות ההלכתית להרהר אחר תקפו של גיור שהושלם, ואף לא בשאלת סמכותו ההלכתית של בית דין אחד להרהר אחר הכרעתו של בית דין אחר ("בית דין בתר דין לא דייקי"; ראו א' שוחטמן, סדר הדין בבית הדין הרבני (כרך ג', תשע"א) 1346-1351, בהקשר של הרהור אחר גיור ראו עמוד 1350 הערה 35), או בשאלת ההלכתית המורכבת של כנות וחוסר כנות בקבלת מצוות במסגרת גיור. מדובר בשאלות מורכבות, "ובית משפט זה לא ישים עצמו פוסק בענייני הלכה" (בג"צ 8872/06 פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול (לא פורסם) פסקה ד'; בג"ץ 7120/07 אסיף ינוב גידולים בע"מ נ' מועצת הרבנות הראשית לישראל (לא פורסם) פסקה 3 לחוות דעתה של השופטת חיות; בג"צ 7078/05 פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול לערעורים (לא פורסם) פסקה ל"ג). עם זאת לא למותר לציין, כי אף בבתי הדין הרבניים עצמם נשמעו מספר דעות בסוגיות אלה.

ל"ד. כך לדוגמה הפך בשנת 2001 הדיין הרב דיכובסקי (בהסכמת הדיין הרב בר שלום ובניגוד לדעתו החולקת של הדיין הרב שרמן) את פסק דינו של בית הדין הרבני ברחובות, אשר החליט שלא להכיר בגיורי המערערת דשם שנערכו על ידי בתי הדין המיוחדים לגיור. מעבר לקביעתו, כי בנסיבות קבלת המצוות על ידי המערערת אמנם עמדה בדרישות ההלכה, הטעים הדיין הרב דיכובסקי:

"אסיף ואומר: מבחן קבלת המצוות, נמדד 'כאשר הוא שם' - באותו רגע שהמתגייר טובל לשם גירות. אם באותו רגע, היתה קבלתו שלימה, אין לבטל את הגירות, גם אם לאחר מכן, אינו עומד בכך. כיצד יכול בית הדין האזורי לשפוט את מה שהיה באותו רגע, כאשר לא הוא היה שם, אלא בית הדין לגיור?"

(תיק מספר 1-12-9363 עמוד 2 לפסק הדין מיום ט"ו בשבט תשס"א).

ועוד נאמר שם מפי הדיין הרב דיכובסקי: "מבחינה פרוצדורלית: קשה לי מאד להבין את עמדתו של בית הדין ברחובות. בית הדין לגיור, שביצע את הגיור... הוא בית דין מוסמך על ידי הרבנות הראשית לישראל. יושבים בו תלמידי חכמים מובהקים, המוכרים לי אישית כיראי שמים ויודעי דת ודין. בית דין זה מוסמך בעניני גיור, לא פחות מבתי הדין הסדירים. ועל כן, אין כל מקום לבית דין סדיר לבטל את דבריהם... כשם שגיור שנעשה על ידי בית דין רבני סדיר, אינו יכול להתבטל על ידי בית דין רבני אחר, כך לא יכול בית דין רבני סדיר, לבטל גיור שנערך על ידי בית דין מיוחד".

ל"ה. אכן, אין זו הדעה היחידה: במישור המהותי ובמישור הפרוצדורלי. את הערותיו כלפי פסק דין זה הציג הדיין הרב שרמן גם בדעת המיעוט שכתב בתיק 1-12-9363 הנזכר, ושוב בפסק הדין נשוא העתירה הראשונה. קיימת בעניין גם כתיבה משפטית ותורנית נרחבת (נפנה לרשימה מצומצמת בלבד, מתוך עשרות רבות אם לא מאות מאמרים רלבנטיים: עו"ד הרב ש' יעקבי, ביטול גיור עקב חוסר כנות בקבלת המצוות (תש"ע); מ' פינקלשטיין הגיור - הלכה ומעשה (תשנ"ד) 305-360 ובתמצית 388-391; הרב צ' ליפשיץ "ביטול גיור כשקבלת המצוות היתה פגומה", תחומין י"ט (תשנ"ט) 115; הרב י' רוזן, "גר שקיבל תורה 'חוץ ממצוה אחת'", תחומין י"ט (תשנ"ט) 139; הרב יעזר אריאל, "ביטול גירות למפרע", תחומין כ' (תש"ס) 261; הרב ד' בס, "תוקפו של גיור בדיעבד אם הגר אינו שומר כל המצוות", תחומין כ"ג (תשס"ג) 186 וכן עמדת הרב ישראל רוזן המובאת שם בעמודים 198-202; הרב ד' בס, "גיור וקבלת מצוות: הלכה ומעשה", צהר ל' (תשס"ז) 29; הרב י' ליפשיץ "על הגירות" תכלת 46 (תשע"ב) 9; הרב י"י ויינברג (בעל "שרידי אש"), לפרקים (תשס"ב) שס"ז; ראו גם עניין בנקובסקי, עמוד 373; ולבסוף, כדי שתהא התמונה שלמה, נציין כי פסק דינו של בית הדין האזורי באשדוד נשוא העתירה הראשונה נסמך גם על דברים שכתב הדיין (בדימוס) הרב ג' אקסלרוד, מגדל צופים (חלק שלישי, תשס"ז) סימן ל"ט).

ל"ו. לא למותר לציין, כי יש מן הכותבים בסוגיה זו הסבורים, שיש לנתח גם (ואולי בעיקר) על רקע פולמוס חברתי-אידיאולוגי בין מגזרים שונים בחברה הדתית בישראל; וכל צד תומך יתדותיו במקורות הלכתיים מוכרים ומכובדים התומכים בעמדתו (ראו, לדוגמה, הרב פרופ' נ' גוטל, "על פולמוס הגיור: הלכה ו/או השקפת עולם", שמעתיין 179 (תשע"א) 137; הרב ד"ר י' ברנדס, "פולמוס הגיור המתחדש", אקדמות כ"ב (תשס"ט) 83). דיונים הלכתיים אלה, והניתוח המטה-הלכתי שלהם אינו מענייננו בתיק זה, גם אם הסוגיה מורכבת ויורדת לשורש.

ל"ז. במסגרת עתירה זו ענייננו הוא, כאמור, בעיקר בשאלת הסמכות, בשאלת ההליך המתאים ובחובת המדינה להבטיח כי עניינם של גרים יידון ברגישות הראויה. לאחר לא מעט מחשבה, ונוכח החלטת בית הדין הרבני האזורי בתל אביב המאשרת את גיורי העותרות, ומתוך תקווה שניצני השינוי המערכתי שהנצו מאז הגשת העתירה יתפתחו ויעשו פרי, החלטנו לעת הזאת לאמץ את עמדת היועץ המשפטי לממשלה, ולהימנע מהכרעה בשאלת הסמכות. ואלה הם עיקר השיקולים.

הנימוקים לאימוץ עמדת היועץ המשפטי לממשלה: הנחיות נשיא בית הדין הרבני הגדול

ל"ח. ראשית, יש לזכור, כי לעת הזאת - לאחר שיהדותן של העותרות אושרה בבית הדין הרבני האזורי בתל אביב - הבעייתיות מתמקדת פחות בשאלת קיומה של סמכות (אשר ממילא בסופו של יום לא נעשה בה שימוש שכן גיורי העותרות לא בוטלו), ויותר באופן בו עושים בה בתי הדין הרבניים שימוש. גם הביקורת שמתח בית משפט זה בעבר התמקדה בדרך שבה נעשו הדברים, ולא בשאלת הסמכות. הנחיות נשיא בית הדין הרבני הגדול, אשר התקבלו בתיאום עם היועץ המשפטי לממשלה (כנזכר לעיל בפסקה י"א), אמורות להבטיח שפגמים אלה לא יישנו. הסדר מסוג זה נוצר בעבר, בעקבות בעיות שנוצרו מהכרזה חפוזה מדי של ממזרות, בהסכם בין נשיא בית הדין הרבני הגדול ליועץ המשפטי לממשלה, בנושא של תיקים בהם קיים חשש לממזרות (לגבי ראו בג"צ 6751/04 מישל סבג נ' בית הדין הרבני הגדול לערעורים, פ"ד נט(4) 817, 854-855; בע"מ 9638/08 פלונית נ' פלוני (לא פורסם); א' רובינשטיין, "על הקטין במשפט", משפחה במשפט ג'-ד' (תשס"ט-תש"ע) 35, 47-48; א' רובינשטיין, "מלכות ישראל לעומת דינא דמלכותא - בעקבות ספרו של השופט ד"ר גרשון גרמן 'מלך ישראל: ריבונות לדורות בראי ההלכה ומעמדם של חוקי הכנסת בעולמה של ההלכה'", מחקרי משפט כ"ב (תשס"ו) 489, 503-504), ועל פניו דומה כי מדובר במנגנון העשוי להיות אפקטיבי.

ל"ט. הנחיות נשיא בית הדין הרבני הגדול נקבעו מתוך הכרה שמדובר "בתיקים רגישים" (כלשון המבוא להנחיות), ולא רק שהן קובעות הליך סדור וזהיר לבירור שאלות רגישות אלה (ראו הביקורת שנמתחה בבג"ץ 4784/08), הן מבטיחות גם, כי נשיא בית הדין הרבני הגדול יבחר הרכבים מתאימים לדון בהן. החלטתו של נשיא בית הדין הרבני הגדול להיות מעורב אישית בטיפול בתיקים מסוג זה - כשלעצמה - יש בה כדי להוסיף אמצעי זהירות נוסף מפני פגיעה לא ראויה בזכויות. יש לקוות, ואולי אף ניתן להניח, כי הנחיות אלה מעידות על שינוי גישה בבתי הדין הרבניים, אשר עשוי להפחית את החשש להישנות מקרים דוגמת אלה נשוא העתירות הנוכחיות. אני תקווה, כי אף אם ההנחיות לא הוחלו על גיורים שנעשו בבתי דין שאינם בתי הדין המיוחדים לגיור - כפי שהבהיר נשיא בית הדין הרבני הגדול ביום 23.2.10 - 100

הרגישות הנדרשת תחול גם על גיורים שנערכו בבתי דין אחרים, בחינת המוכן מאליו והפשוט כביעתא בכותחא.

מ. זאת ועוד, ההנחיות מבטיחות (סעיפים 3, 7-8) את יידוע היועץ המשפטי לממשלה בכל מקרה של הליך במסגרתו "נדרשת בחינת תוקפו ההלכתי של גיור", ובמקרה בו כתוצאה מההליך עלול להיפגע קטין, חסוי או פסול דין - היועץ המשפטי לממשלה הוא משיב של ממש בהליך:

"בתיק בירור הגיור האמור, יהיה מנהל בתי הדין הרבניים - המבקש, והאדם אשר עלול להיפגע מההכרעה בשאלת הגיור - וכן היועץ המשפטי לממשלה, אם גם קטין, חסוי או פסול דין עלולים להיפגע מהדיון - המשיבים. אם האדם אשר עלול להיפגע מההכרעה בשאלת הגיור הוא בגיר, בית הדין הרבני יודיע על קיומו של ההליך ליועץ המשפטי לממשלה, אשר ישקול אם להתייצב בהליך, לפי הנסיבות" (כלל 3; ההדגשות הוספו - א"ר).

מעורבות היועץ המשפטי לממשלה בניסוח ההנחיות מזה, והעובדה שהן מבטיחות את מעורבותו (ולמצער מודעותו) בכל הליך ספציפי אשר יפתח בעתיד לגבי תקפו של גיור מזה; יחד עם עמדתו לפנינו - כי נימנע לעת הזאת מהכרעה בשאלת הסמכות, היא לדידי מעין התחייבות מצד היועץ מסוג "אֶנְכִי אֶעֱרְבֶנּוּ מִיְדֵי תִבְקָשְׁנוּ" (בראשית מ"ג, ט). לשון אחר, לא רק שהיועץ המשפטי לממשלה עותר בבית משפט זה להימנע לעת הזאת מהכרעה, הוא נטל על עצמו במסגרת ההסכמות עם נשיא בית הדין הרבני הגדול להיות מעורב בכל הליך והליך. מחויבות זו במסגרת ההנחיות הנזכרות, היא לדידי בבחינת שוברה בצדה של עמדת היועץ המשפטי לממשלה בהליך שלפנינו. להתחייבות זו, משנה תוקף מקום שבהגנה על זכויות עסקינן, ויש בה - מעבר לעצם קבלת ההנחיות המעידה על הכרה בצורך בהסדרה מקיפה וראויה - כדי להוות חיזוק נוסף להגנה על זכויות. באמור היועץ המשפטי לממשלה, כי הגיע להבנה עם נשיא בית הדין הרבני הגדול, ולפיה יהא הוא מעורב (ולמצער מיוחד) בכל הליך והליך, יש בכך משום ערובה משמעותית להבטחת ההגנה על זכויות, וטעם של ממש לאימוץ עמדתו במסגרת עתירה זו.

מ"א. גם המצב לגבי רישומם לנישואין של מי שהתגיירו בבתי הדין המיוחדים - עניין שאינו עומד במוקד עתירות אלה - עבר לכאורה הסדרה, ולמצער הבהרה, מאז הגשת העתירה. ביום 25.7.11 הפיץ המנהל הכללי של המשרד לשירותי דת "נוהל רישום עבור רושמי נישואין המסרבים לרשום לנישואין בני זוג שעברו גיור ממלכתי המוכר על ידי הרבנות הראשית" (נספח ב' להודעת באת כוח היועץ המשפטי לממשלה מיום 10.11.11). נוהל זה אמור לסייע באותם

מקרים בהם "הרב המקומי מסרב לרשום אותם לנישואין" (סעיף 2 למכתב המנכ"ל), בעיקר באמצעות מינוי ארבעה רבנים אשר ככל הנראה נכונים לערוך רישום זה.

מ"ב. כאמור, שאלת הרישום לנישואין אינה מתעוררת בעתירה זו (וכנמסר היא מונחת על שולחנו של בית משפט זה בהליך אחר); ואולם לא אמנע מאמור, כי בפרספקטיבה של משפט מינהלי כמעט בלתי נתפס כיצד בעלי תפקיד מינהלי (רושמי נישואין) הממונים על ידי מועצת הרבנות הראשית (לפי סעיף 2(6) לחוק הרבנות הראשית לישראל, תש"ס - 1980) וכפופים להנחיותיה ולהנחיות המשרד לשירותי דת (ראו נספח מש/3 להודעת באת כוח היועץ המשפטי לממשלה מיום 23.9.08), יכולים לעשות דין לעצמם ולסרב - לא פחות - לרשום לנישואין זוגות אשר הגורמים המנחים אותם סבורים שיש לרשם - עד שנדרש מינויים של רושמי נישואין "מקבילים" (כחלק מנוהל הפותח במלים: "המשרד לשירותי דת אינו נותן כל לגיטימציה לסרב לרשום לנישואין בני זוג שעברו גיור מוכר..."). האם יעלה על הדעת, כי משרד התחבורה - לדוגמה - יעסיק בוחנים אשר אינם פועלים לפני הנחיותיו, ותחת לחייבם לציית להם יפנה את הציבור הנזקק לשירותיהם לבוחנים מקבילים? אכן בענייני השמיטה נעשה כן, על פי הנחיית בית משפט זה, כדי להעניק תעודות כשרות מקום שהרבנים המקומיים סירבו להסתמך על "היתר המכירה" (ראו עניין אסיף ינוב גידולים בע"מ, פסקה ל"ה(ב)), אך "הוראת שעה" זו בעניין השמיטה בעייתית בודאי פחות מאשר הפניית קבע לרושמי נישואין "מקבילים".

מ"ג. מבלי לפגוע באוטונומיה הניתנת לרבנות המקומית (ראו בג"צ 2957/06 חסן נ' משרד הבינוי והשיכון (לא פורסם)), מי שמבקש ליטול על עצמו תפקיד מינהלי ראוי שיקבל על עצמו גם את כללי המשפט המינהלי, ובכלל זאת החובה "לפעול בהתאם להנחיות הרשות המוסמכת להנחותו, רשות שחובתה היא להנחותו" (בג"צ 11157/03 אירוח גולן בע"מ נ' הרבנות הראשית לישראל (לא פורסם) פסקה 9 - השופט נאור). עניין זה חוזר על עצמו, כאמור, במספר הקשרים הנוגעים לפעולות הרבנות הראשית, וגם אם ניתן להבין את הרקע לכך, ואת המורכבות הנובעת מן ההשקה בין התפקיד המינהלי לתפקיד הרבני "הקלאסי", בסופו של יום בפרספקטיבה של המשפט המינהלי מדובר במצב שקשה להלמו.

שיקולים נוספים התומכים באי-התערבות

מ"ד. שיקול שני התומך, אם כי אינו מכריע, בהימנעות מהכרעה בשאלת הסמכות, קשור לכך שאכן מדובר בסוגיה מורכבת, ובנסיבות בהן אין חובה אופרטיבית להכריע בה. נזכיר, כי בשני התיקים נשוא העתירות שלפנינו התעוררה שאלת הגיור אגב הדיון בגירוש העותרות ובניסוח "מעשה בית דין" (המסמך הפורמלי המעיד על עריכת הגירושין ומפרט את תוצאותיהם). מדובר בדיון "שהינו בלב סמכותו הייחודית של בית הדין הרבני" (בג"ץ 3092/11 פלונית נ' פלוני (לא

פורסם) פסקה 4; בג"צ 2146/05 פלונית נ' בית הדין הרבני האזורי בפ"ת (לא פורסם)). אין עסקינן - לדוגמה - בדיון יזום בשאלת יהדותן של העותרות כשלעצמה (עניין הקרוב יותר לנסיבותיו של בג"ץ 4784/08).

מ"ה. בית משפט זה התייחס בעבר, לא אחת, לסמכותו של בית הדין לדון בשאלת תקפו של גיור כדי להכריע בשאלות הקשורות לנישואין - ולא פחות חשוב, בשאלה אם עניינם של בני זוג אכן בא בגדר סמכותו, התחומה לפי סעיף 1 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג-1953 לענייני "נישואין וגירושין של יהודים...". כידוע, "הלכה פסוקה בידינו כי הטריבונאל השיפוטי הוא הוא המוסמך לבדוק אם נתקיימו התנאים המוקדמים להפעלת סמכותו השיפוטית" (בג"צ 673/89 משולם נ' בית הדין הרבני הגדול, פ"ד מה(5) 612, 594 - המשנה לנשיא אלון (שם בדעת מיעוט בעניין התוצאה); עניין בנקובסקי, עמוד 378; בג"צ 214/64 בסן נ' דייני בית-הדין הרבני הגדול לערעורין, פ"ד יח(4) 309, 317). אינני אומר, כי לא ניתן לקבוע גם הסדרים אחרים, כפי שאינני מתיימר להתייחס למכלול השאלות שמעלה המצב הקיים - ואין לחדד כי הוא מעלה מספר שאלות, שכן פנים רבות בענייני הגיור אינם מוסדרים בחקיקה (ולא ארחיב); ישנם גם גיורים שנערכים בבתי דין שאינם בתי הדין המיוחדים (לדוגמה גיורים בחו"ל), וגם מציאות זו מוסיפה למורכבות. הן במישור המשפטי והן במישור המעשי הסוגיה אינה פשוטה.

מ"ו. למורכבות השאלה מצטרפת, כאמור, גם העובדה שעניינן הקונקרטי של העותרות נפתר במסגרת פסקי דינו של בית הדין האזורי בתל אביב, והכלל הרגיל לפיו "אין בית משפט זה נדרש לעתירה משעה שהפכה תיאורטית, וזאת אף אם מעלה היא סוגיות משפטיות בעלות חשיבות עקרונית" (בג"צ 1768/05 היועץ המשפטי לממשלה נ' יושב ראש ועדת הבחירות (לא פורסם) פסקה 6 - השופט, כתארו אז, גרוניס; בג"ץ 1853/02 נאוי נ' שר האנרגיה והתשתיות הלאומיות (לא פורסם); בג"ץ 6055/95 צמח נ' שר הבטחון, פ"ד נג(5) 241, 251-249); אם כי חובה להדגיש, שבזמן הגשתן לא היו העתירות תיאורטיות כלל ועיקר - אך הן הפכו כאלה בעקבות החלטתנו, ברוח הכיבוד ההדדי, לאפשר לבתי הדין למצות את ההליכים בעצמם. לעיקרון ההימנעות מדיון בעתירות תיאורטיות ישנו - לשיטתי - משקל מיוחד בכל הנוגע לשאלות הקשורות למציאות עובדתית-משפטית שטרם התייצבה סופית. הכרעה בנושא, אשר הנסיבות הנוגעות לו השתנו - בענייננו, לדוגמה, במסגרת הנחיות נשיא בית הדין הרבני הגדול; ושהן עוד עשויות להשתנות בעתיד (ועל כך בהמשך) - עלולה להניב הכרעה שאינה רלבנטית לא למקרה הקונקרטי (שכבר נפתר) ולא למקרים אחרים (נוכח השינוי בנסיבות). בפרט כך, נוכח הזמן הרב שחלף מאז מתן פסק דינו של בית הדין הרבני הגדול בשנת 2008. כל זאת נאמר חרף ההבנה לטענות העותרים לגבי השלכות הרוחב שעשויות היו להיות לפסק דינו של בית הדין הרבני הגדול נשוא העתירה הראשונה.

מ"ז. התייחסתי בפסקה הקודמת, לשינויים נוספים שעשויים להתרחש בעתיד, ובהקשר זה נתתי דעתי גם להצעת חוק הרבנות הראשית לישראל (תיקון מס' 3) (סמכות בענייני גיור), תש"ע - 2010 אשר אושרה לקריאה ראשונה בועדת החוקה, חוק ומשפט ביום 12.7.10; וכן לדברי באת כוח היועץ המשפטי לממשלה בדבר המחויבות שהביעה הממשלה "לפעול לקידום חקיקה ממשלתית בתחום הגיור" (סעיף 63 לכתב התשובה מטעם היועץ המשפטי לממשלה מיום 1.2.10). כמובן אינני מביע כל דעה לגבי עניינים אלה לגופם, וקל וחומר לגבי לוח הזמנים להתממשותם (ככל שאכן יתממשו, וההיסטוריה אינה מקרינה אופטימיות יתר, וראו גורלן של הצעות ועדת נאמן משנת 1997; לגביה ראו, לדוגמה, בג"ץ 11585/05 התנועה ליהדות מתקדמת בישראל נ' המשרד לקליטת עליה (לא פורסם) פסקאות 1-2; בג"ץ 2597/99 רודריגז-טושביים נ' שר הפנים, פ"ד נט(6) 721; עוד ראו א' רובינשטיין ונ' סולברג, "דת ומדינה בישראל בשנת היובל - תמונת מצב מלשכת היועץ המשפטי לממשלה" בתוך מנחה ליצחק - קובץ מאמרים לכבודו של השופט יצחק שילה בגבורותיו (א' ברק ומ' שאוה עורכים, תשנ"ט) 339, 352-358 נדפס גם בספרי נתיבי ממשל ומשפט (תשס"ג) 196, 208-214). ואולם, גם בכך יש כדי להשפיע על ההצדקה להכריע בעתירות שהסעד הקונקרטי בהן התייתר.

מ"ח. השילוב בין שינוי הגישה בבתי הדין - שבא לידי ביטוי בהנחיות נשיא בית הדין הרבני הגדול; נכונות היועץ המשפטי לממשלה להיות מעורב בתיקים פרטניים, ומשאלתו כי לא נכריע בשאלת הסמכות; האפשרות שהנושא, אשר כאמור אינו פשוט, יוסדר באופן כולל בחקיקה (גם אם אינה "מעבר לפינה"); ומעל כל אלה, העובדה שעניינן הפרטני של העותרות בא על סיפוקו, ופסקי הדין נשוא העתירות בוטלו ועברו מן העולם - תומך לדידנו בנסיבות באימוץ עמדתו של היועץ המשפטי לממשלה. החלטנו איפוא להיעתר לבקשת היועץ המשפטי לממשלה ולהימנע מהכרעה בשאלת הסמכות. מאחר שעניינן של העותרות הקונקרטיות בא על סיפוקו, תישאר לעת הזאת השאלה בצריך עיון והצורך בה ומבחנה יבואו לכלל ביטוי בשנים הקרובות.

הערה בטרם סיום

מ"ט. לא נחתום את פסק הדין מבלי להביע צער על התנהלות בתי הדין הרבניים בפרשה זו, התנהלות אשר גרמה לא מעט עגמת נפש לעותרים; ולא הוסיפה כבוד לבתי הדין. כיון שבסופו של יום הכריע בית הדין האזורי בתל אביב כי הגיורים תקפים, אין מנוס מהמסקנה שלעותרות ולילדיהם נעשה מעיקרא עוול. אנו תקוה, כי הנחיות נשיא בית הדין הרבני הגדול יבטיחו כי מקרים כאלה לא יישנו.

נ. העתירות שלפנינו עסקו בפנים הפרטיות והאנושיות של סוגיות הגיור, תחום אשר העסיק וממשיך להעסיק את החברה הישראלית הן במישור הפרטני-אנושי והן במישור הכללי-חברתי (ראו, לדוגמה, עניין התנועה ליהדות מתקדמת בישראל; עניין רודריגז-טושביים; בג"ץ 5070/95 נעמת נ' שר הפנים, פ"ד נו(2) 721; וכן הרשימה הנזכרת דת ומדינה בישראל בשנת ה'תשס"ב); הוא מעסיק את החברה הישראלית מטעמים תמי-לב, וגם מטעמים אחרים - נוכח ההטבות הנלוות לסטטוס של יהודי, בין היתר לפי חוק השבות. על הטיפול בסוגיות אלה, ובהבחנות הנצרכות בעניינן, להיעשות ברגישות יתירה. ברשימתנו הנזכרת, הנדרשת למישור הכללי-חברתי, התייחסנו - חברי השופט סולברג ואנכי - לשאיפה הראויה "לחתור לאחדות מירבית בעם היהודי, תוך כבוד הדדי" (עמוד 210). מבחינות מסוימות, כבוד הדדי הוא לדעתנו מונח המפתח. כבוד הדדי בין הזרמים השונים ביהדות זמננו; כבוד הדדי בין הערכאות העוסקות בגיור ובמתגיירים. דברים אלה צריכים היו להיות מובנים מאליהם.

סוף דבר

נ"א. נשוב ונזכיר בשורה המעשית התחתונה: בית הדין הרבני האזורי בתל אביב קבע, כי גיורי העותרות תקפים, והן יהודיות לכל דבר ועניין. פסקי דינו של בית הדין האזורי באשדוד (מיום 22.2.07 ומיום 24.4.06) ופסק דינו של בית הדין הרבני הגדול (מיום 10.2.08) בטלים איפוא. מבלי לפגוע חלילה בבתי הדין הרבניים, אזכיר כי בהתאם להנחיות נשיא בית הדין הרבני הגדול תימסר ליועץ המשפטי לממשלה הודעה בכל מקרה בו ייפתח הליך במסגרתו יבחן תקפו של גיור. חזקה על היועץ המשפטי לממשלה, כי אם חלילה יתקבל רושם שהמצב לא בא על תיקונו, יפעל בכלים המסורים לו. בכפוף לאמור איננו נעתרים לעתירות. איננו עושים צו להוצאות.

ש ו פ ט

הנשיאה (בדימ') ד' ביניש:

אני מסכימה לפסק דינו של חברי השופט א' רובינשטיין, ומטעמיו. עוד אוסיף כי שותפה אני להערתיו החשובות והקשות בעניין התנהלותם של בתי הדין - הן בית הדין האזורי באשדוד והן הרכב בית הדין הרבני הגדול, אשר אין פגם ופסול שלא נפלו בהחלטותיהם, ובודאי כך בהחלטתו הגורפת ומחוסרת הסמכות של בית הדין הגדול. הרכב בית הדין הרבני הגדול רמס את כללי הדיון הבסיסיים, את כללי הצדק הטבעי, את הכללים המתחייבים של כיבוד הערכאות והפגין זלזול בבתי הדין המיוחדים לגיור, שהם מוסדות ממלכתיים של המדינה, ומעל לכל פגע וגרם עוול מזעזע לעותרות ולילדיהן.

בכך זנחו בתי הדין את דרך המלך השיפוטית וההלכתית. כבר הביא חברי בפירוט את הצווי עליו הזהירה התורה, שלא להונות את הגר ולכבדו ולנהוג בו שוויון כבדרך עמנו בבחינת "חוקה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם". בתי הדין התעלמו מהמחויבות הערכית והמוסרית כלפי גרים וביד גסה וללא כל תשתית עובדתית ואף לא הלכתית גזרו את גורלן של העותרות וילדיהן.

נהגנו באורך רוח ובכבוד בבקשת היועץ המשפטי לממשלה ואיפשרנו לבתי הדין הרבניים עצמם לעשות "תיקון" ולחזור לדרך העניינית. ההליכים בעניין זה התמשכו יתר על המידה והכבידו מאד על העותרות תוך פגיעה בכבודן. עם זאת, משהוכרה יהדותן של העותרות בבית הדין הרבני האזורי בתל-אביב ונמצאו גיוריהן תקפים בבית הדין, יש לכך משמעות של תיקון העוול גם אם התוצאה הגיעה לאחר דרך ייסורים.

חברי השופט א' רובינשטיין עמד על הצורך לטפל בסוגיות העקרוניות שעלו בעתירות שלפנינו ברגישות רבה ויש להניח כי הסוגיה העקרונית הנוגעת לסמכות הגיור על כל השלכותיה לא תרד מסדר יומנו החברתי עוד זמן ניכר, וראויה היא לטיפול הולם, רגיש וחשוב תוך השגת הסכמה רחבה של הפלגים השונים בעמנו.

לא ראינו לדון בשאלת הסמכות מהטעמים שפורטו בפסק דינו של חברי ועל יסוד העמדה כפי שראה לסכם בפסקה מ"ח לפסק דינו. בין היתר, בשל "הערובות", החלקיות אמנם, שמציב ההסדר שערך היועץ המשפטי לממשלה עם נשיא בית הדין הגדול, ובהתחשב ביתר הטעמים המנויים בפסק הדין.

אין לי אלא להביע תקווה כי הלקח יילמד וכי בתי הדין הרבניים יקפידו ויימנעו מפתיחה בהליך הבוחן תוקפו של גיור במגמה לבטלו בשל ההשלכות הקשות והפוגעניות של הליך כזה ומשום הרגישות והזהירות הרבה המתחייבת מעצם קיומו של ההליך מבחינה אנושית ואף מההיבט ההלכתי. אם וככל שעל אף האמור יפתח הליך כזה, נקווה כי בתי הדין הרבניים יקפידו על ההנחיות שהוצאו והיועץ המשפטי לממשלה יהיה מעורב בעוד מועד, והכל עד למציאת פתרון מוסכם וראוי לסוגיה הרחבה של הגיור.

נ ש י אה (בדימ')

השופטת מ' נאור:

1. אני מסכימה לחוות דעתו של חברי השופט א' רובינשטיין ולהערוותיה של חברתי הנשיאה (בדימ') ד' ביניש.

2. כפי שציין חברי השופט רובינשטיין צורפתי להרכב זה בדיעבד. לא אומר אלא – לקרוא ולא להאמין. אסור שמה שקרה לעותרות יקרה גם לאחרים.

ש ו פ ט ת

הוחלט כאמור בפסק דינו של השופט א' רובינשטיין.

ניתן היום, ג' באייר תשע"ב (25.4.2012).

ש ו פ ט

ש ו פ ט ת

ה נ ש י א ה (בדימ')